

ЖАЗЫҰШЫ Ж. МУРАТБАЕВТЫҢ «ЖЕСИР» ПОВЕСТИНДЕ ҲАЯЛЛАР ОБРАЗЫНЫҢ СӘҰЛЕЛЕНИҰИ

Шамшырақ Алдонгарова

ӨзРИАҚБ Қарақалпақ гуманитар пәнлер илимий изертлеу институты, Қарақалпақ әдебияты бәлими таянш докторанты

Аннотация: Мақалада қарақалпақ жазыушысы Ж. Муратбаевтың «Жесир» повестиниң мазмуны ҳаққында сөз етиледи. Повесттеги бас қахарман Гүлсара образы менен биргеликте басқа да ҳаял-қызлар образлары айтып өтиледи. Сол дәуирдеги турмыс қыйыншылықлары ашып бериледи.

Annotation: In the article, the Karakalpak writer Zh. Muratbayev's story "Widow" is discussed. The image of Gulsara, the main character in the story, is told along with other images of women and girls. The difficulties of life in that era are revealed.

Аннотация: В статье говорится о содержании повести «Вдова» каракалпакского писателя Жубаткана Муратбаева. Образ Гульсары, главной героини повести, рассказан наряду с другими образами женщин и девушек. Раскрываются трудности жизни в ту эпоху.

Жазыушы Жубатқан Муратбаев қарақалпақ әдебиятында өз орнына ийе прозаик есапланады. Оның бизлерге белгили «Дығырық» романы, «Айыр тилли, әдил үнли адамлар» (тарийхий дәстаны), «Аққуўға оқ дарымайды» (дәстан), «Жесир», «Парасат» ҳ.т.б повест ҳәм гүрриңлери бар. Қайсы шығармасы болса да, автор сюжет ҳәм композиция қурыў, қахарманлар образын жасаўда өзине тән стилине ийе.

Жубатқан Муратбаевтың «Жесир» повестинде урыс жыллары колхозшылардың пахта планын орынлаў үшін күни-түни ислеген мийнетин сәўлелендириў менен басланып, ўақыя сюжети бас қахарман Гүлсараның басынан өткерген қыйыншылықлары менен даўам етип, жақты күнлерге исенип жасаўы, ҳеш ўақыт мийнеттен қашпай, жалғыз баласы Алланды да туўра жолда тәрбиялаўға умтылыслары сөз етиле береди. Расында да, Ана

қайсы ұақытта да Ана. Ол бауыр ети баласы үшін небір қыйыншылықтарға да төзе береді.

Әдебиет хакқында улыўма түсиниклердиң хәммесиниң келип қуятуғын сағасы, әдебиет хакқындағы илимниң ең тийкарғы хәм актуаль мәселеси-образ хәм образлылық. Бул мәселени дурыс тарқатып түсиниў үшін, әўели әдебиеттиң объектиси-өмир болғанында, предмети-инсан екенлигин есте сақлаўымыз керек.

Белинский «шайырдың образ бенен ойлайтуғынын, оның хакыйқатты дәлийллеп отырмайтуғынын, көзге елеслетип қана көрсететуғынын, Чернышевский сөз өнериниң «шын мазмуны-тек инсан өмири екенлигин айтса, Гончаров қолына қәлем ушлағанлардың ишиндеги нағыз сүүреткерлерди айырықша баҳалап, «бир ғана ақыл менен он том жаз, бәрибир, «Ревизордағы» он адамның айтқанын тәкирарлай алмайсаң десе, Горький өзиниң «Кәсип туўралы нәсиятында» көркем әдебиетти, тап «Жәмийеттаныў» сияқлы, «Адамтаныў» («Человековедение») деп атады.

Жазыўшы Жубатқан Муратбаев та өзиниң «Жесир» повестинде инсан өмирин сүүретлейди, жесир хаял Гүлсараның басынан кеширгенлерин, оның аналық мухаббатын қаҳарманлар тилинде былай көрсетеди:

«...Ертең қалай болса да, Бахыт пенен Мерўерттен озыўы керек. Пахтаны шаңғалақтан ажыратыў қолға қараған жұмыс. Азанда қалай болмасын жетпис-сексен кило пахта тапсырмаса, олар тағы бириншиликти алады.

Усыны сезген Аллан уйқы тирелген көзин ашып-жумып, анасына жәрдемлесип атыр. Баласының қалғыса да ғорек шығарып жәрдемлесип отырғанына сүйингенинен кеўили елжиреп кеткен Гүлсара:

-Қалғанын өзим ислермен. Сен уйықлай ғой, айнанайын,-деп төсегин салып берип, таң қулан ийек болып бозарғанша пахтаны шаңғалағынан айырып отырып, өзи де уйықлап кетти»(2. 60). Мине бул жерде биз, «Ананың кеўили-балада» демекши, Гүлсараның да өзи харып шаршағанына қарамай, баласына деген аналық мийиримин көриўимизге болады.

«Демек, әдебиеттиң предмети-адам десек, гүрриң таяр әдебий қаҳарман хакқында емес, жазыўшының сол қаҳарманды

жасау хәрекетіндегі барлық творчестволық шеберлігінің ойықыры, бийиклігі болыуы тийіс» (1, 88).

«Жесир» повестіндегі бас қахарман Гүлсара да таяр әдебий қахарман емес, бәлкім, сол дәуірдегі көп ғана хаяллардың прототиіі. Бірақ хәммесі де Гүлсара сияқлы мийнеттен қашпайтуғын, ата-баба дәстүрін сақлаған ақыллы емес. Ал, жазыушы болса, бул образды жасау үшін бир емес, бирнеше инсанлардың тәғдірін изертлеген болыуы мүмкін. Мәселен, повестте Бахыт хәм Меруерт образы сүүретленеді. Олар болса, Гүлсараны мийнеткешлігі, ақылы олардан артықлығы, артық гәп-сөзге тәбиятынан алыс болғанлығы үшін онша жақтырмайтуғын, хәттекі тапсырған пахтасының килограммына шекем оның менен жарысатуғынын: «Үйилип атырған пахтаның қарамын көплеу көрген Бахыт:

-Неше килограмм тапсырдың?-деді Гүлсараға қарап...» (2, 62)-деген диалогынан көриуимізге болады.

Повестте «...еркеклер күндіз қанша жұмыс ислегені менен, ақшам бир мезгіл болса да, көз илдирип дем алады.

Хаял-қызлардың мийнети өлшеусіз. Олар еркеклер менен бирдей таң қараңғысынан турып, шық кепкенше жоңышқа, арпа орсa, күн ауғанша ғауаша кетпенлеп, геуғимнен қараңғы түскенше адамға жүз батпан суу кешип жүрип пишен орады.

Арасында усыларды ислеп жүрип, кешке жағатуғын отынын таярлап, арқалап қайтады. Үйге келгеннен дәрхал писирген жармасынан бир шайымын асығыс түрде ишип, ертеңгі ауқаттың әнжамы: дигирман тартып, қамыр ийлеп қатырып, балашағаларының көйлек-көншегин жууып, соң дем алады. Усыншама мийнет ислесе де, сол уақытлары хаяллар жети-сегіз бала тәрбиялап өсирип, күйеуін де иренжитпей, татыу туратуғын еді» (2, 69) -деп, сол дәуірдегі ауыр турмысты, соның менен бирге хаял-қызлардың көрген қыйыншылықларын усылайынша сөз етеді. Хәммениң де жағдайы мәзи емес. Күйеуі Есемурат урысқа кетип, еки жылдан аслам уақыт өтсе де хат-хабар жоқлығы Гүлсараны қамықтырса да, улы Алланның қасында қолғабыс етип, илажы болса, анасын хешкімге иренжитпеуге хәрекет етиуі Ана жүрегине және де күш қосады. Бар үмити баласының келешекте жақсы инсан болып қәлиплесиуінде.

Ұақыт өтип, урыс та тамам болды. Есемураттан хабар болмады. Урыстан ерте келген иниси Тәжет колхозда бухгалтер болып ислеп атыр. Гүлсараның қәйин атасы Баймурат келинин киши баласына қоспақшы болды.

«-Еки қатын алып, саў басымды саўдаға салмайман.

-Усы ойланып айтқан гәпиң бе?

-Аўа.

-Қармақтан қутылған балық шабағына қарамайды. Усы аўхал сениң ошағыңда болса...» (2, 78)

Повестте унамсыз қақарманның бири-Қатыйша. Ол Тәжеттің хаялы. Жазыўшы оны: «-Қарасына сойылғыр, жайрағырдың малына шекем тынышлық бермейди,-деп Қатыйша шаўлап, Гүлсара менен урысыўға сылтау излеп баспақты қуўып жүр екен», (2, 79) -деп суўретлеп береді. Бир оқығанның өзінде-ақ Қатыйша образы оқыўшысының кеўилине унамсыз көринеди, жәмийетте болса ондай хаяллар жоқ емес. Автор бас қақарман Гүлсараны сондай жақсы, унамлы етип суўретлейди. Сонша гәп айтқан келини Қатыйшаға:

«-Қатыйша, қатар болсақ та, сен келинсең. Жақсы сөз жарым ырыс. Тойға сойылғыр десең болады ғой, қайнағаң аман келер ме екен? Қуўаберме, шаршап қаларсаң. Өзим айдап кетемен,-деп Гүлсара күлимсиреп, баспағын услап жетелеп қайтты» (2, 79) -деп жумсақ минез көрсетеди. Күйеуимди меннен тартып алажақ деген гүмән менен өз абысыны тўе баласын да жаўдай көрип, аўызынан нешше түрли ғарғыслар шығып атырған келинине бундай жақсы минез көрсетиў хәммениң де қолынан келе бермейтуғын ис.

Қатыйшаның ис-хәрекетлери шегинен асқаны соншелли, жесир мәселеси үлкен урысқа айланады. Бул ўақытта Гүлсара «Ата, кешириңлер. Ашыў адамның тилин шығарып, бетин ашады. Үйири жоқ байтал, айғырдың сори деген рас екен. Турмысқа шығаман десем, хеш биреўиңиз де алдыма кесе тура алмайсыз. Тийемен десем, Қатыйша басын тасқа урса да, шатаўат меннен қутыла алмайды. Бирақ мен байға тиймеймен. Мениң жанымды жеп жүрген жалғызымның тәрбиясы еди. Қатарынан кейинлеп қалса, әкесин излеп, жас бала хәр түрли муңға берилип кете ме деп қәўипленетуғын едим. Аталары менен жигит ағаларының

қасында жүрсе, әкесінің жоқтығы билинбейді-дейтуғын едім» (2, 95)-деген гәплері Гүлсараның оғада ақыллы хаял екенлігін жүдә жоқары дәрежеге жеткеріп суўретлеп береді.

Жақсы инсан өмірде бәрибир жетіскенлікке ерисетуғыны хақыйқат. Қатыйша күйеуімді бөліспеймен деп қызғаныштан Гүлсараға небір сөзлер айтып кеўилин қабартқаны менен, аўыллас хаяллар да оның менен жарысып пахта тергени менен хешқайсысы Гүлсараға жете алмады. Баласы Аллан ақыллы болып ер жетіп, үлкен қалаларда оқып, анасы Гүлсараның жаслықта көрген қыйыншылықтарын умыттырып жиберді.

Жуўмақлап айтқанда, жазыўшы Ж. Муратбаевтың «Жесир» повестіндегі хәр бир қахарманның өзінше дурыс ой-пикирлері бар. Қайсы хаял образын суўретлесе де барлығы да өмірде ушырасатуғын инсанлар. Биреўге жаманлық тилемей, дурыс жолдан жүрген хәр бир адам нәтижесінде жоқары дәрежелерге жететуғыны өмір шынлығы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЯТЛАР:

1. З. Қабдолов. «Сөз өнері», оқулық-монография, Алматы, «Санат» 2007, 88-бет
2. Ж. Муратбаев «Аққуға оқ дарымайды» (Дәстан хәм повест), Нөкіс, «Билим»-1993

